

Η ΕΝ ΚΡΗΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

Ὡς γνωστόν ἡ Κρήτη ἀρχομένου τοῦ Πέου αἰῶνος περιελθούσα εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Ἑνετικῆς διατέλεσεν ὑπὸ τὸν ζυγὸν αὐτῆς ἐπὶ τέσσαρσι καὶ ἡμισίον περίπου αἰῶνας, καθ' ὧς, καὶ ἰδίᾳ κατὰ τοὺς δύο πρώτους, διαρκῶς ἠγωνίζετο κατὰ τῶν δεσποτῶν πρὸς διατήρησιν τῆς θρησκείας, τῆς γλώσσης καὶ ἐν γένει τοῦ ἔθνισματός αὐτῆς. Ὁ πτερωτός τῆς Ἑνετικῆς λέων παρ' ὅλων τὴν ἀσκηθεύσαν πίστιν πρὸς ἐξυπνέτησιν τῶν σχεδίων τῆς Παπιστικῆς δὲν ἴσχυσε νὰ καταπνίξῃ τὰ ἔθνικα αἰσθηματικὰ τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ καὶ νὰ ἀλλοιώσῃ τὴν γλώσσαν καὶ τὴν θρησκείαν αὐτοῦ. Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Βυζαντίου οἱ Ἑνετοὶ ἐλθόντες ἀντιμέτωποι πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ προορῶντες ἐπικειμένῃ τὴν σύρραξιν ἠναγκάσθησαν νὰ περιποιηθῶσι τὸ ἐν ταῖς κτήσεις αὐτῶν Ἑλληνικὸν στοιχεῖον, ἵνα ἐχῶσιν αὐτὸ σύμμαχον κατὰ τοὺς ἐπικειμένους δεινοὺς πρὸς τοὺς Τούρκους ἀγῶνας. Ἐκ τούτου ἡ Κρήτη ἀνέστειός τινος ἀπολαύσασκα ἐκκλιέργει τὰ Ἑλληνικὰ γράμματικα ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας, καθ' ὧς ἐν ταῖς λοιπαῖς Ἑλληνικαῖς χώραις ὑπὸ τὸν βρῆν τῆς ἡμισελήνου ζυγοῦ στεναλεύουσαι, ζοφερὸς ἀμαθείας πέπλος ἠπλοῦτο, καὶ παρήγαγε διὰ τῶν ἐν τῇ ξενῇ συμπληρούντων τὰς σπουδὰς των τικῶν αὐτῆς ἐν καθαρῶς Κρητικῷ ἰδιώματι πνευματικὰ ἔργα πολλοῦ λόγου ἄξια. Διὰ τῶν Κρητικῶν συγγραμμάτων ἐν πεζῷ καὶ ποιητικῷ λόγῳ ἐτρέφθη ἐπὶ πολὺ ὁ Ἑλληνικὸς λαός, μέχρι δὲ μέρους τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ καλλιθεσιαῖς ὀρεῖται εἰς τὴν Βοσκοπούλαν, τὴν Ἐρωφίλην καὶ τὸν Ἐρωτόκριτον, ὧν ὀλόκληροι στίχοι ἐγένοντο καθαρὸν κτήμα τοῦ λαοῦ. Ἡ Κρήτη ἐπὶ δύο αἰῶνας ἐκράτει σχεδὸν μόνη τὸν φωταίνον πυρσὸν τῆς Παιδείας καὶ παρεῖχεν εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ πιεζομένους ἀδελφοὺς ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτῶν ἔργα καθαρῶς. Ἑλληνικὰ καὶ ἐνθουσιώδεις μύσταις τῆς Ὁρθοδόξου θρησκείας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας, ἀπεργαζομένη οὕτω τὴν συνέχισιν τοῦ παρελθόντος καὶ παρασκευάζουσα τὴν καλιγενεσίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους.

Ἄλλὰ μετὰ τὴν κατάκτησιν καὶ τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐσβέσθη καὶ ἡ ὑπολειπομένη αὐτῇ φωτόβουλος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐστὶν καὶ ἡ Κρήτη ὑπέστη τὴν τύχην τῶν λοιπῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Ὁ Κρητικὸς λαός ἔκτοτε ἐπὶ δύο καὶ πλέον αἰῶνας διατέλεσας ἐν δουλείᾳ στυγερᾷ καὶ διαρκῶς παλαιῶν πρὸς ἀπόσεισιν τοῦ τουρκικοῦ

ζυγοῦ καὶ ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας του οὔτε τὴν εὐκχεῖσθαι οὔτε τὰ μέσκα εἶχε νὰ πικιδευθῆ καὶ οὔτω ἐν τῷ συνόλω αὐτοῦ παρεμεινεν ἐν ἀκαλίᾳ μέχρι τῆς μεγάλης Ἐθνικῆς τοῦ 1821 ἐξεγέρσεως, ἣς καίπερ ἐκθύμως μετσχῶν ἦμος ἐξῆλθεν οὐ μόνον συντετριμμένος ἀλλὰ καὶ τὰ μέγιστα ἠδικημένος ἕτε μὴ συμπεριληφθεὶς μετὰ τῶν ἐλευθερωθέντων ἀδελφῶν αὐτοῦ. Ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῶν Τούρκων εἰς τὸν τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἀπὸ τούτου πάλιν εἰς τὸν τῶν Τούρκων μετραπεσῶν ἠσχυλεῖτο εἰς τὴν περισυλλογὴν τῶν ὀλιγῶν καὶ ἠθικῶν του δυνάμεων καὶ προπαρεσκευάζετο διὰ τοὺς μέλλοντας ἀγῶνας πρὸς βελτίωσιν τῆς ἑαυτοῦ τύχης· τούτου ἕνεκα δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ τι ἄξιον λόγου διὰ τὴν ἐκπαιδεύσιν μέχρι τοῦ 1866, μόνον δὲ οἱ εὐποροῦντες τῶν κατοίκων καὶ εὐτυχῆσκοντες νὰ κερτανοήσωσι τὰ ἐκ τῆς πικιδεύσεως ἀγαθὰ ἀπέστειλον τὰ τέκνα αὐτῶν εἰς τὴν ἐλευθερὰν Ἑλλάδα πρὸς ἐκπαιδεύσιν. Ἄλλ' οἱ τοιοῦτοι καὶ ὀλίγοι ἦσαν καὶ ὀλίγον ἐπέδρουν ἐπὶ τοῦ συνόλου τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ. Μετὰ τὸν τριετῆ ἀγῶνα τοῦ 1866 καὶ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ Ὁργανικοῦ Νόμου ἐκπαιδευτικῆς τῆς κινήσεως ἐγένετο καὶ ἐργασία πρὸς ἴδρυσιν καὶ λειτουργίαν Σχολείων, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀλλείψεως πόρων καὶ ἰκανοῦ διδασκαλικοῦ προσωπικοῦ δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ δικαιοῦ πόθου τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ τοῦ νὰ ἀποκτήσῃ Σχολεῖα ἄξια λόγου. Μετὰ δὲ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1878 καὶ τὴν ἀπόκτησιν τῆς Συμβάσεως τῆς Χελσίνκι ὁ Κρητικὸς λαὸς πρὸς μάθησιν ὀργῶν ἐπαδόθη μετὰ σπουδαιότητος καὶ ζήλου εἰς τὴν θεραπείαν τῶν γερματικῶν καὶ ἤρξατο κατὰ τὰ ἐν Ἑλλάδι πρότυπα σπουδαίας ἐκπαιδευτικῆς ἐργασίας, ἧτις ὅμως ἀνεκρίπτετο ὑπὸ τῶν συχνῶν ἀνωμολιῶν τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων καὶ μόνον μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς Α. Β. Ὑψηλότητος τοῦ Πρίγκιπος Γεωργίου ἡ Κρήτη εἰσῆλθεν εἰς στάδιον συστηματικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ προβαίνει γοργῶ τῷ βήματι εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν εὐχαιρίαν.

Ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει λοιπὸν τῆς Κρήτης διακρίνομεν τέσσαρα περιόδους.

Α'.) τὴν πρὸ τοῦ 1866.

Β'.) τὴν ἀπὸ τοῦ 1866—1878.

Γ'.) τὴν ἀπὸ τοῦ 1878—1897.

Δ'.) τὴν ἀπὸ τοῦ 1897 καὶ ἐντεῦθεν.

Περὶ μιᾶς ἐκάστης τούτων γενήσεται πλεονέτερος λόγος ἐν ταῖς ἐξῆς·

Α'.

Κατὰ τὴν πρὸ τοῦ 1866 ἔτους περίοδον ἡ ἐκπαίδευσις ἐν Κρήτῃ περιορίζετο εἰς τὰ λεγόμενα κινὰ γράμματτα, ἅτινα ὁ ἱερεὺς ἐκάστου χωρίου, σπανιώτερον δὲ κοσμηκός, εὐτοχήσας νὰ τύχῃ ἐν τῇ

ξένη ἀνωτέρως τινός πεπαιδευτοῦ, ἐδίδασκεν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἐπι-
 μοιβῆ καταθλασμένη αὐτῷ ὑπὸ τῶν γονέων ἢ κληρικών τῶν μα-
 θητῶν. Οἱ μαθηταὶ συνεργούμενοι καθ' ἑκάστην καὶ ὁσάκις καὶ ἰδιαι-
 τέραι ἐργασίαι, ἐκκλησιαστικαὶ ἢ γεωργικαὶ ἐπέτρεπον τῷ διδα-
 σκάλῳ, ἐδιδάσκοντο ἀνογνωσιν, σπανίως δὲ καὶ γραφῆν, χρησιμο-
 ποιούντες ὡς ἀνογνωστικὰ βιβλία τὴν Ὀατώηχον, τὸ Ψαλτήριον,
 ἐκ δὲ τῶν Μαθηματικῶν τὰ 4 ἀπλά πάθη τῆς Ἀριθμητικῆς καὶ
 πρακτικούς λησμούς καὶ συναπλόηρον τὰς σπουδᾶς τῶν διὰ τοῦ κλου-
 μένου Ἀνθολογίου. Οἱ εὐτυχεύοντες δὲ καὶ ἐκμάθωσιν ἢ μάλλον καὶ
 δύνανται καὶ ἀνογνωστικῶς ταῦτα μετὰ τινος εὐχερείας, κατετάσσοντο
 μεταξὺ τῶν πεπαιδευμένων τῆς ἐποχῆς ἀπετελοῦν τὴν λογικὴν τάξιν
 καὶ ἐχρησιμοποιούντο καὶ ὡς διδάσκαλοι ἄλλων. Τούτοις δὲ τιμῆς καὶ
 ὑπολήψεως ἀπῆλθον οἱ ἱερεῖς καὶ διδάσκαλοι τότε, ὥστε ὁλόκως τι-
 μῆς ἕνεκα προετίμα καὶ ὀνομαζέτη τὰ τετακταῖα αὐτῶν ἐκ τοῦ ἐπαγγελ-
 ματος τοῦ πατρὸς· καὶ οὕτω πολλοὶ ἀπέλασαν τὸ κυρίως ἐπίθετον
 τῆς οἰκογενείας· ἐπονομασθέντες ἐκ τοῦ πατρὸς ἢ Ηεκατάκτιδες ἢ Δα-
 σκαλάκτιδες. Τοιούτων ἐπωνυμίων ὑπάρχει ἀριθμὸς ἐν Κρήτῃ.

Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ἱερέως ἢ διδασκάλου, ἥτις ἐχρησιμεῖαν καὶ ὡς
 σχολεῖον οὐδὲν σχολικὸν ἐπιπλῆν ἢ διδασκαλῶν ἔργων εὐρίσκατο ἀντὶ
 ὀρνείων δὲ ἐγένετο χρῆσις σπανιώτατα μὲν καθισμάτων ἐπιτοπιου
 κατασκευῆς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ κορμῶν δένδρων ἢ καὶ λίθων.

B'.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν σχολείων μέχρι τοῦ 1866 ἔτε ἢ
 Κρήτῃ ὕψωσε τὴν σημασίαν τῆς ἐπικρατήσεως καὶ διεξήγαγε τριατῆ
 ἀγῶνα κατὰ τῆς Πύλης, οὗ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἀπόκτησις προ-
 νομίων τινῶν διὰ τοῦ Ὀργανικοῦ Νόμου τοῦ παρεχωρηθέντος ἀλλὰ
 μὴ ἐφαρμοσθέντος. Ἡ ἐκπαίδευσις καίπερ οὐδαμῶς ὑποστηρίζεως
 ὑλικῆς ἢ ἠθικῆς ἀπολαύουσα καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὑπὸ τῶν
 Κυβερνῶντων ἀλλ' εἰς τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν ἀφεθείσα ἤρξατο
 καὶ ἐξαπλώνηται εἰς τὰ διάφορα χωρία καὶ καὶ διεκρεύνη τὰς χεῖρας
 τῶν ἱερέων διὰ τῆς προσκλήσεως, εἴτε ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος
 εἴτε ἐκ τῆς δούλης, τῆς εὐμοιροῦσας ἀνωτέρων ἐκπαιδευτηρίων, δι-
 δασκάλων, οἵτινες κυρίως ἐν ταῖς πόλεσιν καὶ τοῖς ἐπαρχικαῖς κέν-
 τροις ἐδίδασκον συστηματικώτερον τῶν ἱερέων καὶ με πρόγραμμα πα-
 ραλαμβανόμενον ἢ παρὰ τῶν Σχολείων, ἐν οἷς ἐσπούδασαν, ἢ ἐκ τῶν
 τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Οὗτοι εἰσῆγαγον εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα
 τὴν διδασκαλίαν Ἱστορίας, Γεωγραφικῆς, Φυσικῆς καὶ Μαθηματικῶν.
 Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ φιλομάθεια τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ καὶ ἡ πρὸς τ
 γράμματα ἀγάπη αὐτοῦ, ὥστε ἐν τισι πόλεσιν καὶ Ἑλληνικὰ σχο-
 λεῖα ἐλειτούργουν κανονικώτατα κατὰ τὸ πρόγραμμα τῶν ἐν τῇ ἐλευ-
 θέρᾳ Ἑλλάδι Ἑλληνικῶν σχολείων ἢ κατὰ πρόγραμμα συντασσόμε

von υπό τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Ἑλλ. σχολείου, καὶ τάξεις τινές Γυμνασιακῆς, αἱ δύο κατώτεραι, ἰδρύθησαν ἐν Ἡρακλείῳ, ἐν Χανίοις, καὶ ἐν Νεαπόλει ὀλίγον μετὰ τὸν τοῦ 1866 ἔτους χρόνον ἀτινες ἐλειτούργουν μέχρι τοῦ 1878.

Ἡ μετὰ τοῦ 1866 καὶ 1878 περίοδος τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν Κρήτῃ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατὰ τὰ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύοντα γινόμενα καὶ ὑπὸ διδασκαλῶν τυχόντων ἄλλων μὲν Γυμνασιακῆς ἄλλων δὲ καὶ Πανεπιστημιακῆς παιδείσεως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ γίνηται μετὰ τινος σκοπιμότητος καὶ νὰ μὴ προσελκύσῃ πολλοὺς τροφίμους, ὧν οἱ εὐπορώτεροι συνεπλήρουν τὰς σπουδὰς αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι, ἐκεῖθεν δὲ μετελκμπάδευον τὰ φῶτα εἰς τὴν ὑπὸ τὸν ζυγὸν ταλαιπωρουμένην πατρίδα, καὶ ἐνεψύχουν τὸν ἐγκρατεροῦντα Κρητικὸν λαὸν καὶ ἐνίσχυσον αὐτὸν πρὸς τὰ ἰδεώδη, πρὸς ἃ ἀπ' αἰῶνων ἀπέβλεπε καὶ διὰ τὴν πραγματοποιήσιν τῶν ὁποίων πλειστάκις μέχρι τότε ἀντήλλαξε τὸ ἄροτρον διὰ τοῦ ὕπλου. Ἄλλ' ὑπὸ τοιαύτης περιστάσεως ἡ ἐκπαίδευσις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λάβῃ διαστάσεις μεγάλας ἐν Κρήτῃ καὶ ἔνεκα ἐλλείψεως ἰκανοῦ προσωπικοῦ διδασκαλικοῦ ἀλλὰ πρὸ πάντων ἔνεκα ἐλλείψεως πόρων, Ἡ Κυβέρνησις, ὡς εἴπομεν, οὐδὲ ὀβολὸν διέθετοσα ὑπὲρ τῆς Παιδείας ἀφήκεν αὐτὴν εἰς τὴν ἰδιωτικὴν μέριμναν, αἱ δὲ κατὰ τόπους συστάσαι ἐφορεῖται τῶν σχολείων κατῶρθωνον διὰ τοῦ συλλεγομένου ἐκ συνδρομῶν τῶν φιλομαθῶν χριστιανῶν χρήματος καὶ διὰ τῶν βοηθημάτων, ἔστιν ἵε δὲ καὶ κληροδοτημάτων εὐγενῶν τέκνων τῆς Κρήτης, ἰδίχ δὲ διὰ τῶν προσόδων τῶν ἐνοριακῶν καὶ Μοναστηριακῶν κτημάτων, νὰ συντηρῶσι τὰ σχολεῖά των. Ὡστε κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ ἐκκλησία ἦτο ὁ σπουδαιότατος παράγων τῆς λειτουργίας τῶν σχολείων.

Δυστυχῶς δὲν ὑπάρχουσι, εἴτε διότι δὲν ἐτηροῦντο εἴτε διότι ὡς ἐκ τῶν ἐπαναστάσεων ἀπώλοντο, βιβλία, ἐξ ὧν νὰ φαινηται ὁ ἀριθμὸς τῶν τε σχολείων καὶ τῶν φοιτῶντων παιδῶν, ἀλλ' εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι τὸ $\frac{1}{2}$ τοῦλάχιστον τοῦ σημερινοῦ ἀριθμοῦ ἐν Κρήτῃ μνητῶν θὰ ἐφοίτων εἰς τὰ τότε λειτουργούντα σχολεῖα.

Γ'.

Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1878 καὶ τὴν παρεχώρησιν τῆς Συμβάσεως τῆς Χαλέπας ἡ Κρήτη τυχούσα Γενικοῦ Διοικητοῦ τοῦ Γ. Φωτιάδου ἀνδρὸς φιλομούσου καὶ ἐλευθερόφρονος καὶ διὰ τοῦτο ἐν εὐρυτάτῃ ἐρμηνείᾳ ἐφραμόσαντος τὸν Χάρτην τοῦτον, ἐκτήσατο ἐλευθερίαν πνεύματος καὶ ἐνεργείας, βουλὴν ἰδίαν νομοθετοῦσαν ὑπὲρ τοῦ τόπου, καὶ κατῶρθωσε πλὴν τῶν ἄλλων νὰ ἰκανοποιήσῃ τὴν φιλομαθεῖαν τῶν τέκνων αὐτῆς ἰδρύουσα δημοτικὰ σχολεῖα, Ἑλληνικὰ καὶ Γυμνάσια. Ἐψηφίσθη δὲ καὶ νόμος περὶ Παιδείας ὑπὸ τῆς Βουλῆς

ακτὰ τὸ ἔτος 1881 καὶ ἐξευρέθησαν πόροι πρὸς συντήρησιν τῶν ἰδρυ-
θέντων σχολείων. Κατὰ τὴν σύνοδον ταύτην τῆς Βουλῆς ἡ Γενικὴ Δι-
οίκσις προθυμομένη ἐκ παντός τρόπου νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν διάδο-
σιν τῆς Παιδείας εἰσῆγγαγε νομοσχέδιον εἰς τὴν Βουλὴν πρὸς ἐπι-
ψήφισιν. Ἄλλ' ἡ Βουλὴ μελετήσασα τούτο εὗρεν ὅτι σπουδαιότερον
ἔστιν τὴν διύθυνσιν τῶν σχολείων εἰς τὴν Γενικὴν Διοίκασιν, καὶ
νὴν ἀνέκρινεν αὐτό, ἀνέβηκε δὲ εἰς τοὺς τότε βουλευτάς κ. κ. Ἀν-
τώνιον Μιχαλιδάκην παλκίμαχον τῶν γραμμάτων σκαπανεῖα, Διευ-
θυντὴν τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ Γυμνασίου καὶ εἰτα Γυμνασιάρχον, νῦν δὲ
Πρόεδρον τῆς Βουλῆς καὶ Ἀντώνιον Βορέαδην τότε μὲν φρονιτὴν εἰτα
δὲ Γυμνασιάρχον ἐν Ναυπόλει καὶ νῦν Σύμβουλον τῆς Παιδείας καὶ
τῆς Δικαιοσύνης, νὰ συντάξωσιν ἕτερον νομοσχέδιον μάλλον ἀποικει-
νωτικὸν καὶ ἀνάλογον πρὸς τὰς τότε περιστάσεις. Τούτο γινόμενον
ὁπεδλήθη ὑπὸ τὴν ἔγκρισιν τῆς Βουλῆς, εἰσπραξαμένου τοῦ κ. Ἀντ.
Βορέαδου, ἐψηφίσθη καὶ ἀπετέλεσε τὸν πρῶτον ἐκπαιδευτικὸν Νόμον
ἐν Κρήτῃ. Οὗτος διακρίνεται εἰς τὰ ἑξῆς κεφάλαια

1) Περὶ συστάσεως σχολείων, διακρίσεως καὶ μεθόδους διδ-
σκάων καὶ καθηγητῶν.

2) Περὶ ἐργασιῶν τῶν ἐκπαιδευτικῶν.

3) Περὶ ἐξετάσεως διδασκάλων καὶ ἐξεταστικῶν Ἐπιτροπειῶν.

4) Περὶ πόρων.

5) Περὶ Παρθενωγωγείων.

Διὰ τοῦ νόμου τούτου λαμβάνεται φροντίς περὶ τῶν δημοτικῶν
σχολείων, ἕτινα τῶς εὐρίσκοντο εἰς ἀθλιωτάτην κατάστασιν καὶ
ἦσαν ἐντελῶς παρεληλυμένα. Ὀλίγιστοι τῶν δημοδιδασκάλων ἐκί-
κταντο τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα, ὀλίγιστοι ἐξεπλήρουν τὰ ἐκωτῶν
καθήκοντα, ὡς ἔδει, αὐθεντὸς Νόμου ὑπάρχοντος. Καὶ διδασκαλοὶ καὶ
μαθηταὶ ἐφρίτων εἰς τὰ σχολεῖα τότε μόνον, ὅταν αὐτοὶ ᾔθελον αὐ-
θεντὸς νόμου ὑποχρεῶντο αὐτούς εἰς τούτο. Τὰ σχολεῖα ὑπὸ τὴν
ἐποψὴν τῶν σχολικῶν σκευῶν, ἐπιπέλων καὶ διδασκατικῶν ὀργάνων ἦσαν
πενίστατα. Τὰ πάντα ἔλειπον, τίνας δὲ διακρίσει, γεωγραφικοὶ καὶ
παντός ἄλλου εἴδους χάρται δὲν εὐρίσκοντο ἢ εἰς ὀλίγιστα σχολεῖα
καὶ οὗτοι ἀτελείστατοι, οἱ δὲ μαθηταὶ ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως ταύτης
ἀπεστήθιζον τὸ μάθημα τῆς γεωγραφίας καὶ ἠναγκαζόντο νὰ μνηστέ-
ουσι τὰ προσφερόμενα αὐτοῖς μαθήματα μόνον καὶ μόνον πρὸς ἐντέ-
λεσιν ἐπιβεβλημένης αὐτοῖς ὑποχρεώσεως. Εἰς τὰ πλεῖστα τῶν scho-
λείων δὲν ὑπῆρχε τάξις οὔτε μεθοδικὴ καὶ τελεσφόρος διδασκαλίαι,
οὔτε ὀρισμῆνος σκοπὸς καὶ ἐνέργεια, οὔτε διδασκαλοὶ ἱκανοὶ καὶ διὰ
νὰ εἰπωμεν καὶ τὸ δίκαιον αὐτῶν ὠδομαῖς ἡμεῖθοντο τακτικῶς καὶ
ἀναλόγως πρὸς τὸ ἐπίμοχθον αὐτῶν ἔργον. Ὁ νόμος λοιπὸν διορθῶν
κατὰ τὸ ἐνὸν τὰς ἐλλείψεις ταύτας καὶ θέλων νὰ καθιερώσῃ ὁμοιό-
μορφον σύστημα παιδείας ἐπέβαλε προσόντα εἰς τοὺς διδασκάλους,

ώρισε δὲ καὶ ἀμοιβήν, ἣτις ἂν καὶ δὲν ἦτο πάλιν ἐπαρκῆς καὶ ἀνάλογος πρὸς τὴν δυσχέρειαν τοῦ ἐπαγγελάματος των, ὅμως ἦτο πολὺ ἀνωτέρω, τακτικωτέρω καὶ ἀσφαλεστέρω τοῦ προτέρου γλίσχρου μισθοῦ των.

Ἄλλὰ τὸ σπουδαιότερον σημεῖον τοῦ Νόμου εἶναι ἡ ἐπιβαλλομένη ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 6 ὑποχρέωσις εἰς τοὺς γονεῖς νὰ ἀποστέλλωσιν εἰς τὸ σχολεῖον ἐν τοῦλάχιστον τῶν τέκνων των τῶν ἐχόντων ἡλικίαν ἀπὸ 6 μέχρι 12 ἐτῶν, ἐπιβαλλομένου καὶ προστίμου εἰς τοὺς δυστροποῦντας νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὴν διάταξιν αὐτήν. Οὕτω καθιερώθη μερικὴ ὑποχρεωτικὴ φοίτησις.

Τὰ περὶ τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων καὶ Γυμνασίων ὁ νόμος ἐκαθάρτισεν ὡς ταῦτα ἴσχυον καὶ ἐν Ἑλλάδι.

Ἡ διεύθυνσις τῶν σχολείων ἀνετέθη εἰς ἐφορείας τμηματικὰς, ἐπαρχιακὰς καὶ δημοτικὰς. Αἱ ἐφορεῖται αἱ ἐδρεύουσιν ἐν ταῖς ἑδραῖς τῶν διοικήσεων εἶχον τὴν ἀνωτάτην ἐπίβλεψιν ἐπὶ πάντων τῶν σχολείων καὶ τοῦ διδασκαλικῆς προσωπικοῦ, ὑπερ αὐτὰς διορίζον.

Πρὸς ἴδρυσιν δημοτικῶν σχολείων ἐλήφθη ὡς βᾶσις ὁ ἀριθμὸς τῶν οἰκογενειῶν καὶ ἐψηφίσθη ὅπως 100 τοῦλάχιστον οἰκογένεια ἔχωσιν ἐν δημοτικῶν σχολείων, καὶ χωρὶς ἀπέχοντα τῶν κεντρικῶν νὰ δύνανται νὰ ἔχωσι σχολεῖον, ἂν ὁ ἀριθμὸς τῶν οἰκογενειῶν ἕλων ὅμοῦ δὲν εἶναι κατώτερος τῶν 80.

Τὰ δημοτικὰ σχολεῖα διηροῦντο εἰς πρωτοβάθμια καὶ δευτεροβάθμια· καὶ πρωτοβάθμια μὲν ἦσαν τὰ ἐν ταῖς ἑδραῖς τῶν διοικήσεων, ταῖς κομοπόλεσι καὶ ταῖς κερκλοχωρίαις, τὰ ἔχοντα πλεον τῶν 80 μαθητῶν, δευτεροβάθμια δὲ τὰ ἔχοντα ὀλιγοτέρους τῶν 80 μαθητῶν. Ἀναλόγως δὲ τοῦ βαθμοῦ τῶν σχολείων ἐκαθονίσθη καὶ ὁ μισθὸς τῶν διδασκάλων.

Πλὴν τῶν πτωχολούχων τοῦ Διδασκαλείου, οἵτινες ἦσαν ὀλίγοι, οἱ λοιποὶ πάντες ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ὑποστῶσιν ἐξέτασιν ἐνώπιον ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς· καὶ οἱ μὲν ἱκανοὶ ἐλάμβανον πτωχὸν ἀναλόγως τῆς ἱκανότητός των καὶ διορίζοντο ὀριστικοὶ διδασκάλου, οἱ δὲ λοιποὶ διατηροῦντο προσωρινῶς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ, μέχρις οὗ ἤθελε παρυσιασθῆ τις ἔχων ἀνώτερα προσόντα.

Ἐν ταῖς ἑδραῖς τῶν διοικήσεων ἰδρύθη ἀνὰ ἐν Ἑλληνικῶν σχολείων, διατηροῦντο δὲ καὶ τινὰ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ὅθ' συνιστῶντο δὲ καὶ ἄλλα, ἐὰν ὑπῆρχον 10—15 μαθητῶν δι' ἐκάστην τάξιν.

Συνεστάθη ἐν Γυμνάσιον πλήρες ἐν Ἡρακλείῳ κατὰ τὸ ἔτος 1883 ἐπωνομασθὲν **Κρητικὸν Γυμνάσιον**. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1884 ἰδρύθη ὑπὸ τῆς Δημογεροντικῆς Ἀκαδημίας καὶ ἕτερον Γυμνάσιον ἐν Νεαπόλει, καὶ κατὰ τὸ 1886 ἕτερον πλήρες ἐν Χανίοις καὶ ἐν ἡμιτελὲς ἐν Ρεθύμνῳ ὑπὸ τῶν οἰκείων ἐφορειῶν, ἅτινα πάντα ἐλειτούργουν κατὰ τὰ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύοντα. Τούτων τὸ ἐ Ἡραν-

κλείω διατηρείτο δαπάναις τοῦ Δημοσίου, τὸ ἐν Νεαπόλει δαπάναις τοῦ Μοναστηριακοῦ Ταμείου, καὶ τὸ ἐν Χανίοις καὶ Ρεθύμνῃ δαπάναις τῶν οἰκείων ἐφορειῶν.

Ἡ διεύθυνσις πάντων τούτων ἀνετάθη εἰς τὰς τμηματικὰς ἐφορείας, αἵτινες εἶχον ἔκαστην τὴν ἐξουσίαν τοῦ πύκειν καὶ διορίζειν τοὺς διδασκάλους, ἔχουσαι ὡς ἐπικυρούς εἰς τὴν ἐπίβλεψιν τῶν σχολείων καὶ ἐπαρχιακὰς καὶ δημοτικὰς ἐφορείας.

Πόροι τῶν σχολείων ἦσαν οἱ ἑξῆς :

1. Κοινοὶ πόροι

α'.) Τὸ ἀνκλογοῦν εἰς τοὺς Χριστιανούς ἐκ τῆς ἐτησίως ψηφισομένης ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως πιστώσεως ποικιλοῦσης μεταξὺ τῶν 10—15 χιλ. λιρῶν.

β'.) Ἐκ τοῦ ἡμίσεος τῶν ἐτησίων τόκων τοῦ Κοινοφελοῦς Ταμείου.

γ'.) Ἐκ 500,000 γρσ. τὰ ὅποια διατίθεντο ὑπὲρ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως ἐκ τοῦ ἡμίσεος τῶν ἀπὸ τῆς συντάξεως τοῦ Κοινοφελοῦς Ταμείου ὀλικῶν ὠφελειῶν αὐτοῦ.

δ'.) Ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν μισθῶν τῶν ὑπαλλήλων κρατήσεων.

2. Μερικοὶ πόροι τῶν σχολείων ἐκάστης Διοικήσεως ἦσαν.

α'.) Τὰ λαμβανόμενα ἐκ τῶν Μοναστηριακῶν προσόδων κατὰ τὰ ἐν ἰδιαιτέρῃ συνεδριάσει τῶν Χριστιανικῶν μελῶν τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ἀπορραϊσθησόμενα.

β'.) Οἱ ἐπὶ τῶν ἐπιτηδεωμάτων καὶ τῶν οἰκοδομῶν φόροι.

γ'.) Τὰ δικιωμάτῃ ἐγγραφῶν, ἐνδεικτικῶν καὶ ἀπολυτηρίων ἄτινα ἔμελλον νὰ ὀρίσωνται εἰ ἐφορεία τῶν Διοικήσεων.

3. Μερικώτεροι πόροι ἐκάστης Κοινότητος ἦσαν.

Αἱ πρόσοδοι τῆς ἰδιαιτέρας περιουσίας τῶν ἐπακιδευτηρίων καὶ τὰ κτελειόμενα αὐτοῖς κληροδοτήματα ὡς καὶ αἱ πρόσοδοι τῶν κτημάτων τῶν ἐνοριακῶν ἐκκλησιῶν, καὶ τὰ δυνάμει τοῦ Νόμου εἰσπραττόμενα πρόστιμα.

Ὁ δὲ διέπων τὰ Μουσουλμανικὰ σχολεῖα Νόμος ἔχει ἐν περιλήψει ὡς ἑξῆς :

Ἐν γενικῆς διατάξεσι καθιεροὶ τὸ ὑποχρεωτικὸν τῆς φοιτήσεως ἀρρένων καὶ θηλέων ὀρίζει τοὺς πόρους τῆς συντηρήσεως τῶν σχολείων οἵτινες εἶναι οἱ ἑξῆς: 1) τὸ περίσσευμα τῶν εἰσοδημάτων τῆς

ἀφιερωμένης δεκάτης τῶν Ἰτζαρείδων καὶ λοιπῶν. 2) τὸ ἀναλογεῖν εἰς τοὺς Μουσουλμάνους ἐκ τῆς ἐτήσιας ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως ψηφίζου-
 μινης πιστώσεως ὑπὲρ τῶν σχολείων, ἐκ τῆς κρατήσεως τοῦ μισθοῦ
 τῶν ὑπαλλήλων, ἐκ τοῦ φόρου ἐπιτηδεύματος, ἐκ τοῦ ποσοῦ ὑπερ
 ἐλαμβάνετο παρὰ τοῦ Κοινοφελοῦς Ταμείου, ἐκ τοῦ περισσεύματος
 τοῦ διὰ τῆς Δημαρχίας εἰσπραττομένου $\frac{1}{10}$ ἐπὶ τῶν κτημάτων
 φόρου. 3) τὰ πρόστιμα τὰ εἰσπραττόμενα παρὰ τῶν μὴ ἀποστελλόν-
 των τὰ τέκνα των εἰς τὰ σχολεῖα. Ἡ διεύθυνσις τῶν σχολείων ἀνα-
 τίθεται εἰς τμηματικὰ ἐφορεία.

Εἶτα κακονίζονται ἐν κεφαλαίαις τὰ ἐξῆς :

Α'.) Τὰ περὶ συστάσεως τῶν Ἐφορειῶν καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκ-
 λογῆς τῶν μελῶν αὐτῶν. Β'.) Περὶ τῶν ἐν τῇ Νήσῳ ὀθωμανικῶν
 σχολείων ἅτινα εἶναι δημοτικά, ἡμισχολαγεῖται, σχολαρχεῖται καὶ Γυ-
 μνάσια καὶ πρὸς μόρφωσιν διδασκάλων Διδασκαλεῖται μετ' ἐτερετῆ φοί-
 τησιν. Γ'.) Περὶ τῶν προσόντων, τοῦ βαθμοῦ, καὶ τῶν καθηκόντων
 τῶν Διδασκάλων. Δ'.) Περὶ συστάσεως καὶ τῆς Διευθύνσεως Λυκείου
 ἀνωτέρου τῶν Γυμνασίων καὶ Ε'.) Περὶ ἐξετάσεων καὶ διπλωμάτων.

Τοιοῦτοι ἐν περιλήψει οἱ Νόμοι οἱ διέποντες τὴν ἐν Κρήτῃ ἐκ-
 παιδευσιν Χριστικῶν καὶ Μουσουλμάνων, τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ὁμοίων
 αὐστηρῶς ἐπέδωξεν ὁ τότε Γεν. Διοικητῆς Ι. Φωτιάδης διὰ δικ-
 φόρων ἐγκυκλίων πρὸς τὰς Τμηματικὰς Ἐφορεῖαις, ἐπιστῶν τὴν προ-
 σοχὴν τούτων ἐπὶ τῶν οὐσιωδестέρων καθηκόντων ἅτινα ἐπιβάλλει
 αὐταῖς ὁ περὶ Παιδείας Νόμος, πρὸς τοὺς Διοικητὰς καὶ Ἐπαρχοὺς
 περὶ τοῦ ὀριστέου ποσοῦ ἐν ταῖς προϋπολογισμοῖς τῶν Δήμων ὑπὲρ τῆς
 δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, περὶ στατιστικῆς τῶν ἐν Κρήτῃ σχολείων
 καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς μαθητευόντων παιδῶν.

Ἀλλὰ μέγα ζήτημα ἐγένετο ὡς πρὸς τὴν δικνομήν τῶν κοινῶν
 τῶν χριστιανικῶν καὶ μουσουλμανικῶν σχολείων πόρων, καθ' ἕσπον οἱ
 ὀθωμανοὶ βουλευταὶ ἐζήτησαν νὰ γίνῃ ἡ δικνομή τούτων ἐξ ἑσπου με-
 ταξὺ ὀθωμανῶν καὶ χριστιανῶν. Τὸ ζήτημα μετὰ σφοδρὰν συζήτησιν
 ἐν τῇ Βουλῇ ἐλύθη συμφώνως πρὸς τὸ δικαίον ψαρσιθέντος ἵνα γίνῃ
 ἡ δικνομή ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ ἐκαστέρου στοιχείου. Ἰσχύοντος
 τοῦ Νόμου τούτου τὰ συσταθέντα Ἑλλ. σχολεῖα καὶ Γυμνάσια ἐλει-
 τούργουν κατὰ τὰ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύοντα μέχρι τοῦ ἔτους 1889 ὅτε
 κηρύχθη ὁ νόμος οὗτος καὶ ἀντικατεστάθη διὰ νέου ψαρσιθέντος
 ἐν εἰδικῇ τῶν χριστιανῶν πληρεξουσίᾳ συνεδρῆξ καὶ ἐπικυρωθέντος
 διὰ Δικτάγματος ὑπ' ἀριθ. $\frac{123}{1601}$ καὶ χρον. 2 Ἰουνίου 1889,
 ὑπὸ τοῦ τότε Γενικοῦ Διοικητοῦ Ν. Σκαρίνακη.

Κατὰ τοῦτον δικνοῦνται τὰ ἐν Κρήτῃ χριστιανικὰ σχολεῖα εἰς
 Νηπιαγωγεῖα, Δημοτικά, Ἑλληνικὰ σχολεῖα, Γυμνάσια καὶ Παρθε-
 αγωγεῖα, ὁρίζεται ὁ ἀπαιτούμενος ἀριθμὸς μαθητῶν πρὸς ἴδρυσιν σχο-
 λείων, ὁρίζονται αἱ ἑδραὶ τούτων, καὶ γίνετα ἡ διαβάθμισις αὐτῶν

εις πρότυπα, πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια· και πρωτοβάθμια μὲν ἦσαν τὰ ἔχοντα ἄνω τῶν 80 μιλιοτῶν, δευτεροβάθμια δὲ τὰ ἔχοντα ἄνω τῶν 40 μιλιοτῶν καὶ τριτοβάθμια τὰ ἔχοντα ἄνω τῶν 20 μιλιοτῶν.

Οὕτως ιδρύθησαν τὰ ἑξῆς σχολεῖα.

Ἐν τῷ Τμήματι Χανίων

Πρότυπα	1
Πρωτοβάθμια	14
Δευτεροβάθμια	31
Τριτοβάθμια	31
Τὸ ἅλ.ον	77

Ἐν τῷ Τμήματι Σφακίων

Πρότυπα	1
Πρωτοβάθμια	12
Δευτεροβάθμια	17
Τριτοβάθμια	24
Τὸ ἅλ.ον	54

Ἐν τῷ Τμήματι Ρεθύμνης

Πρότυπα	1
Πρωτοβάθμια	6
Δευτεροβάθμια	12
Τριτοβάθμια	36
Τὸ ἅλ.ον	55

Ἐν τῷ Τμήματι Ἡρακλείου

Πρότυπα	1
Πρωτοβάθμια	4
Δευτεροβάθμια	26
Τριτοβάθμια	48
Τὸ ἅλ.ον	79

Ἐν τῷ Τμήματι Λασιθίου

Πρότυπα	1
Πρωτοβάθμια	11
Δευτεροβάθμια	14
Τριτοβάθμια	48
Τὸ ἅλ.ον	74

Ἦτοι τὸ ἕλρον τῶν χριστιανικῶν δημοτικῶν σχολείων τὴν ἀρ-
ρένων ἦσαν 339.

Κανονίζεται ἐπὶ τὰ βελτίω ὁ μισθὸς τῶν δημοδιδασκάλων καὶ
καθίσταται ὑποχρεωτικὴ διὰ τὰ ἄρρενα ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις
ἀπὸ τοῦ 7 μέχρι τοῦ 11ου ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτῶν.

Ἐποχρεῶνται πάντες οἱ δημοδιδασκαλοὶ νὰ προσέρχονται κατὰ
μῆνα Αὐγούστου εἰς τὰς ἐδρας τῶν Διοικήσεων ἵνα ἀσκῶνται ἐπὶ ἓνα
μῆνα ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ προτύπου εἰς τὴν νεωτέραν μεθοδὸν
ὁ μὴ προσερχόμενος ἐκπέμπεται.

Τὸ πρόγραμμα τῶν διδασκτέων μαθημάτων συνετάσσετο ὑπὸ τοῦ
διευθυντοῦ τοῦ ἐν τῇ ἐδρᾷ τῆς Διοικήσεως προτύπου καὶ τοῦ Γυμνα-
σιαρχοῦ ἢ Διευθυντοῦ Γυμνασίου καὶ ἀποστέλλετο εἰς τὰ δημοτικά
σχολεῖα.

Ἐν ταῖς ἐδραῖς τῶν Διοικήσεων ἰδρύετο ἐν Ἑλληνικὸν σχολεῖον
πλήρες μὲ 3 τάξεις καὶ 3 διδασκάλους, ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Ἑλλην.
σχολεῖα μὲ 3 τάξεις ἀλλὰ μὲ 2 διδασκάλους, ἦτοι τὸ ἕλρον πλήρη
Ἑλλ. σχολεῖα (μὲ 3 διδασκάλους) 5
πλήρη " " (μὲ 2 διδασκάλους) 16

Διευθύνοντο τὰ ὑπαρχόντα πλήρη Γυμνάσια ἐν Χανίοις, Ἡρα-
κλείῳ καὶ Νεαπόλει καὶ τὸ ἡμιτελὲς τῆς Ρεθύμνης, ἅτινα πάντα
ᾤφειλον νὰ συμμερφῶνται πρὸς τὰ ἐν Ἑλλάδι διατεταγμένα καθ'
ἔσον ἀφορᾷ τὰ διδασκτέα μαθήματα, τὰς ὥρας τῆς διδασκαλίας καὶ
τὸν ἐσωτερικὸν κανονισμὸν, καὶ ὀρίζοντο τὰ προσόντα τῶν καθη-
γητῶν καὶ ὁ ἀριθμὸς καὶ ὁ μισθὸς αὐτῶν.

Κανονίζονται τὰ περὶ Ἡεροθενκωγείων, τὰ προσόντα καὶ ὁ μι-
σθὸς τῶν διδασκαλισσῶν.

Ἀνατίθεται ἡ ἀνωτάτη διεύθυνσις τῶν σχολείων ἐκάστου Τμη-
μάτος εἰς Ἑφορεῖαν Τμηματικὴν, ἧς προεδρεύει ὁ οὐκ εἰσὶς Ἐπί-
σκοπος.

Συνιστῶνται 5 ἐξεταστικὴ ἐπιτροπὴν ἀνά μίαν ἐν τῇ ἐδρᾷ
ἐκάστου Τμημάτος (Νομοῦ) πρὸς ἐξέτασιν τῶν δημοδιδασκάλων καὶ
ὄρισμὸν τῶν διδασκτικῶν βιβλίων συμφώνως πρὸς τὰ ἰσχύοντα ἐν ταῖς
σχολαίαις τῆς Ἑλλάδος.

Κανονίζονται τὰ περὶ ἐξετάσεων τῶν σχολείων, τὰ καθήκοντα
τῶν Τμηματικῶν Ἑφορεῶν, Δημάρχων, Δημαρχιακῶν παρέρδων,
Γυμνασιαρχῶν, Σχολαρχῶν καὶ διευθυντῶν τῶν προτύπων—εἰς οὓς
ἀνετίθετο ἡ ἐπιθεώρησις τῶν κατωτέρων σχολείων.

Λαμβάνεται πρόνοιαι περὶ στατιστικῆς τῶν σχολείων ἧτις ἔδει
νὰ συντάσσεται ὑπὸ τῶν Ἑφορεῶν καὶ νὰ δημοσιεύηται ὑπὸ τῆς
Γεν. Διοικήσεως. Κανονίζονται τὰ περὶ ἐγγραφῶν καὶ ἐνάρξεως τῶν
μαθημάτων καὶ ὁ τρόπος τῆς πληρωμῆς τῶν μισθῶν τῶν διδασκά-
λων. Ὀρίζονται δὲ πόροι τῶν σχολείων οἱ ἑξῆς :

Κοινοὶ πόροι τῶν σχολείων.

- α'.) τὸ μέρος τῆς Χριστιανικῆς Κοινότητος τῆς Νήσου.
 β'.) κί ὑπὸ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ψηφισθέντα ἐκάστουτε πιστώσεις.
 γ'.) τὸ ἕμισυ τῶν ἐτησίων τόκων τοῦ Κοινοφελούς Ταμείου.
 δ'.) τὸ $\frac{1}{10}$ τοῦ ὀλικοῦ ποσού των εισδημάτων των δήμων των πόλεων καὶ των ἐπαρχιῶν.
 ε'.) κί κλητήσαι ἐκ των μισθῶν των ὑπκλήλων.
 στ'.) τὰ ἐπιβλλόμενα τοῖς διδασκάλοις πρίστια.

Μερικοὶ πόροι τῶν σχολείων ἐκάστου τμήματος.

α'.) Τὰ λαμβανόμενα ἐκ των Μοναστηριακῶν προσόδων κατὰ τὰ ἐν εἰδικῇ συνεδίῳ των Χριστιανῶν πληρεξουσίων ὁριζόμενα καὶ τὰ ἰσχύοντα ἐν ἐκάστῳ Τμήματι.

β'.) τὰ δικαιοῦματα ἐγγραφῶν, ἐνδεικτικῶν, ἀπολυτηρίων καὶ διδάκτρων.

γ'.) ὁ φόρος τοῦ ἐπιτοδεύματος καὶ των οἰκωδῶν.

Ὁ Νόμος οὗτος ψηφισθεὶς ὑπὸ τῆς Βουλῆς των Κρητῶν κατὰ τὸ ἔτος 1889 ἐκκινῶσε πληρέστερον τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἡμῶν πράγματα καὶ ἴδρυν ἰσχυρὸν ἀριθμὸν δημοτικῶν σχολείων ἀλλὰ δὲν ἔτυχε πλήρους ἐφαρμογῆς ἐνεκ τῆς ἐπικρατίας τοῦ 1889 καὶ τῆς ἐπελευθέρσεως στρατοκρατίας ἐν Κρήτῃ. Οἱ δὲ ἀποσταλλόμενοι ὑπὸ τῆς Πύλης Τυβρῆαι Γενικαὶ Διοικηταὶ οὗτου Βουλῆς διακινῶντες καὶ ἡ οὐδαμῶν ἢ ὅλιγος ἀπὸ τῶν πιστωτικῶν χρηματῶν εἰς τὰς Ἐρροεῖαι των σχολείων, καὶ τούτων ὅτις ἦτο ἀκόμα καὶ κτευνάσσει τὴν ἐξοχουμένην ἀγκυράτην τοῦ λαοῦ, ἀφῆρσαν σχεδὸν πάντα τὰ μέσα καὶ τοὺς πόρους τῆς συντηρήσεως των σχολείων καὶ οὕτω ἡ κατὰστασις τούτων ἦτο ἀξιοθρήνηται. Ἡ δικιότητις ὀλίγων σχολείων ὀφείλεται μάλιστα εἰς τὰς θεσεις των Κοινοτήτων, τὰς προσόδους των μοναστηριακῶν ἀγαθῶν καὶ τὴν κὺτκάρησις των διδασκάλων, ὅτινες καίτοι εἶχον καὶ λαμβανῶσι ἐτῶν καθυστερουμένων μισθῶν ἐξῆκκαλοῦθου ἀγογγύστως τὸ ἐκπαιδευτικὸν κὺτων ἔργον πρὸς ὄφελος τῆς σπουδαιώσεως νεότητις καὶ τῆς πατρίδος ἐν γένει.

Ὑπὸ τοιαύτην κατὰστασιν εὐνόητων εἶναι ὅτι τὰ ὑπάρχοντα σχολεῖα δὲν ἦτο δυνατόν καὶ ἐφοδικῶσαι διὰ διδασκτικῶν ὀργάνων καὶ σκευῶν καὶ πλείστων ἄλλων ἀνγκυαίων διὰ τὴν λειτουργίαν αὐτῶν. Τοιαύτη ἦτο ἡ κατὰστασις τῆς πρὸ ἡμῶν ἐκπαιδύσεως μέχρι τοῦ 1895 ὅτε διορισθέντος Γενικοῦ Διοικητοῦ Κρήτις τοῦ Καρα-

Θεόδωρῃ πικρὰ συνῆλθεν ἡ Βουλὴ τῆς Κρήτης καὶ συνέταξε προϋπολογισμόν, καθ' ὃν εἶδει νὰ κυβερνητῆ ὁ τόπος. Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὴν ψήφισιν τοῦ προϋπολογισμοῦ ἡ Βουλὴ, δὲν ἀνίγκρεψεν ἐν αὐτῷ ὠριμμένον κοινὸν ὑπὲρ τῆς Παιδείας ἀναθέσασα εἰς τὸν Χριστιανὸν τοῦτον Γενικὸν Διοικητὴν νὰ διαθέσῃ ὑπὲρ τῆς Παιδείας ἐκ τοῦ περισσεύματος τῶν βεβιωθησομένων προσόδων τῆς Κρήτης τὸ ἀπαιτούμενον πρὸς διατήρησιν τῶν σχολείων ποσόν. Οὕτω δὲ τὰ σχολεῖα πάλιν ἔμειναν ἀνευ πόρων, καὶ δὲ ἐφάρειξεν διὰ τῶν μερικῶν πόρων κατώρθωσεν γλισχροτάτους πληρώουσι μισθοὺς νὰ διατηρήσωσιν ὀλίγα δημοτικὰ σχολεῖα, τινὰ Ἑλληνικὰ καὶ δύο Ἰουδαϊκὰ πλήρη, ἐν Ἡρακλείῳ καὶ ἐν Χανίοις, καὶ δύο ἡμιτελῆ, ἐν Νεαπόλει καὶ ἐν Ρεθύμνῃ.

Δυστυχῶς ἕνεκα τῆς καταστροφῆς τῶν ἀρχείων δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξκαριθώσωμεν οὔτε τὸν ἀριθμὸν τῶν λειτουργησάντων σχολείων ἀμφοτέρων τῶν φύλων οὔτε τὸν τῶν διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν οὔτε τὸν ἀριθμὸν τῶν φοιτῶντων μαθητῶν ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι δὲν ἀπέχομεν πολὺ τῆς ἀληθείας, ἐὰν ὀρίσωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν μαθητῶν εἰς τὸ τρίτον τοῦ σημερινοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν.

Ἀπὸ τοῦ 1896—1898 ἕνεκα τοῦ τελευταίου ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος σχολεῖα ἐν Κρήτῃ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λειτουργῶσιν.

Δ'.

Ὅτε ἡ Α. Β. Ὑψηλότις ὁ Πρίγκιψ Γεώργιος ὡς Ὑπικτος Ἀρμοστής ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Νήσου, ἡ Κρητικὴ Πολιτεία ἐφρόντισεν ἐπὶ τῶν ἐρείπιων προσφάτων εἶτι καταστροφῶν νὰ ἀνεγείρῃ τὸν μεγαλοπρεπῆ καὶ ἐν ᾧ ἐμελλε νὰ τελεῖται ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ μόρφωσις τῆς νέας γενεᾶς τῆς ἐλευθέρως πατριδος ἡμῶν. Οὐδαμοῦ, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἐλειτουργοῦν τότε ἐπακιδευτήρια πλὴν ἐν ποῦ φροντιδί τῶν Κοινοτήτων εἶχον ἀρχίσει τινὰ ἐκ τῶν ἐνόντων νὰ ἐργάζωνται προσδοκῶντα τὴν ἐπιχειρῆσαν ὀργάνωσιν.

Ρατὴ τοῦ Συντάγματος διατάξις ὤρισεν ὑποχρεωτικὴν τὴν δημοτικὴν ἐκπαιδεύσιν καὶ δωρεὰν παρεχομένην. Ἐπὶ τῆς βίσεως ταύτης ἔπρεπε νὰ στηριχθῆ τὸ ἐκπαιδευτικὸν οἰκοδόμημα καθοριζομένου τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐμελλε νὰ ἐπιτευχθῆ τὸ ὑποχρεωτικόν τῆς φοιτήσεως καὶ ἰδρυομένων ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρων δημοτικῶν σχολείων, ὥστε νὰ εἶναι προσιτὴ εἰς τὸν λαόν ἡ ἐκπαιδεύσις καὶ τὰ ἐκ ταύτης ἀπορρέοντα ἀγαθὰ. Τὸ ὑποχρεωτικόν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἀναγράφεται ἐν ταῖς νομοθεσίαις πάντων τῶν πεπολιτισμένων Κρατῶν καὶ ἀποτελεῖ εἰδὸς τι κηδεμονίας τῆς Πολιτείας ἐπὶ τῶν ἀνηλίκων ἐκείνων, περὶ τῆς παιδείας καὶ μορφώσεως τῶν ὁποίων δὲν λαμβάνεται ἡ προσήκουσα φροντίς παρὰ τῶν γονέων ἢ κηδεμόνων.

Ἄλλὰ διὰ τὰς παρομοιωτάσας τῇ ἐφαρμογῇ δυσχερεῖς, ἐνίοτε καὶ ἐν εὐνομομένους Κράτεσι μένει ἀπλὸν τοῦ Νόμου γράμμα. Ἐν Ἑλλάδι ἐθεσπίσθη τὸ ὑποχρεωτικὸν τῆς φοιτήσεως ἤδη ἀπὸ τοῦ 1834, ἀλλὰ μέχρι σήμερον δὲν ἐπετεύχθη, καθόσον ἡμεῖς γνωρίζομεν, πλήρως ἡ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ. Καὶ παρ' ἡμῖν ἔτι ὁ πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως ἰσχύων νόμος περὶ πικιδεῖς ἐνέγραφε τὸ ὑποχρεωτικὸν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐπέβαλλε πρόστιμα εἰς τοὺς ἀπειθαρχούντας ἀλλὰ γινώσκομεν ὅτι οὐδέποτε ἐφαρμόσθη. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ὅμως τῆς Παιδείδος καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς πλήρωσι καὶ τελείας τῶν Νόμων ἐφαρμογῇ καὶ ἡ ἐκδηλωθεῖσα ἀκτασχετος τοῦ Κρατικοῦ λαοῦ φιλομάθεια κατέστησαν εὐκολωτέραν τὴν ἐφαρμογὴν τῆς διατάξεως ταύτης εἰς τρόπον ὥστε κατὰ τὸ πρῶτον ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας ἔτος οἱ μαθηταὶ τῶν δημοτικῶν σχολείων ἀνῆλθον εἰς 35,077 ἧτοι εἰς 11 $\frac{1}{10}$ περίπου ἐπὶ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τῆς γῆσου, ἔπερ, ἵνα ἐννοήσῃ τις ποῖαν σημασίαν ἔχει ἀρκεῖ νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν Γαλλίᾳ φοιτῶσι περίπου 14 $\frac{1}{10}$, ἐν Ἀγγλίᾳ 15 $\frac{1}{10}$, ἐν Αὐστρίᾳ 13 $\frac{1}{10}$, ἐν Βελγίῳ 11 $\frac{1}{10}$, ἐν Δανικῆσίᾳ 12 $\frac{1}{10}$, ἐν Ἑλλάδι 6 $\frac{1}{10}$, ἐν Ἰταλίᾳ 8 $\frac{1}{10}$, ἐν Πορτογαλίᾳ 4 $\frac{1}{10}$, ἐν Βρασίᾳ 2 $\frac{1}{10}$, ἐν Γουαίᾳ 1 $\frac{1}{10}$. Μόνον ἐν Νορβηγίᾳ, Σουηδίᾳ καὶ Γερμανίᾳ ἀνέρχονται εἰς 16—17 $\frac{1}{10}$.

Ἄλ' ἵνα ἡ Πολιτεία ἀξιώσῃ εὐλόγως νὰ φοιτήσιν εἰς τὰ σχολεῖα πάντες οἱ παῖδες, οἱ ἄγοντες τὴν νομίμην πρὸς φοιτήσιν ἡλικίαν εἶδει νὰ παρασκευασθῶσι πρότερον διδακτικὰ πηροῦντα πάντα τοὺς ἔτους ὅς σήμερον ἀπαιτεῖ ἡ ὕμεινὴ καὶ ἡ παιδαγωγικῆ, νὰ ἐφοδιασθῶσι ταῦτα διὰ τῶν ἀναγκαιῶν διδακτικῶν ὄργανων, νὰ ὑπαρῇ προσωπικὸν διδασκάλων, προστηκόντως παρασκευασμένων, καὶ νὰ ἰδρῶσιν σχολεῖα εἰς πάσας σχεδὸν τὰς κώμας, διότι καὶ εἰς κώμας ἑλαττον τῆς ἡμισείας ὥρας ἀπεχούσας ἀλλήλων ἡ συγκοινωνία δυσχεραίνεται πρόδηρὰ διὰ τὰς παρεμπιπτούσας δυσχερεῖς καὶ τὴν Ἑλλησπιν γεφυρῶν ἐπὶ τῶν διακοπτόντων τὴν συγκοινωνίαν ποταμῶν ἢ χειμῶνων μάλιστα ἐν ὥρᾳ χειμῶνος.

Κατὰ τὸ δίστημα τῆς τουρκοκρατίας οὐτε ἔλατθη οὐτε ἔτε δυνατόν νὰ ληθῇ μέρημα σοβαρὰ περὶ τῆς ἰστωρικῆς συγκοινωνίας τῆς γῆσου ὑπὸ Κυβερνήσεως ὥστε μὴ ἀδρανῶς καὶ ὀπισθοδρομικῶς, ἐκ συστήματος δ' ἐπιβουλευσῆς τὴν πρόδον τοῦ τόπου.

Πρὸς ἀνιγέρσιν διδακτηρίων καὶ ἐφοδιασμέν διὰ τῶν ἀναγκαιῶν σχολ. σκευῶν καὶ διδακτικῶν ὄργανων ἡ ἀρτισίστατος ἡμῶν Πολιτεία δὲν ἠδύνατο εὐθὺς νὰ μεριμνήσῃ, διότι ἡ οικονομικὴ καταστάσις αὐτῆς δὲν ἐπῆρκει εἰς τὴν πλήρωσιν πασῶν τῶν ἀναγκῶν ταύτων. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ περὶ ἀνιγέρσεως διδακτηρίων φροντίς καὶ ἡ προμήθεια τῶν ἀπαραιτήτως ἀναγκαιῶν σχολικῶν ἐπιπέλων καὶ διδακτικῶν ὄργανων ἀνετέθη εἰς τὰς Κοινοτήτας, ὡς συνίθαιε καὶ εἰς τὸ παρελθόν, αἵτινες πρὸς λειτουργίαν μὲν τῶν σχολείων μέχρι ἀνιγέρσεως

καταλλήλου διδασκῆριου ιδρύθησαν ιδιωτικῆς οἰκίας καὶ οὕτω εὐθὺς ἐν τῇ ἀρχῇ ἰδρύθησαν σχολεῖα πανταχοῦ ἐνθα ὑπῆρχον τοὐλάχιστον 20 μαθηταί. Ἰδρύθησαν δὲ καὶ ἐλειτούργησαν κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος 1889 καθ' ἕκαστην τὴν Νῆσον 523 δημοτικὰ σχολεῖα.

Ἄλλὰ κατὰ τὸ δευτέρον ἔτος, ὅτι αἱ περὶ οἰκονομικῆς εὐρωστίας τῆς Νήσου ἐλπίδες ἐπικινήθησαν ἠλαττώθησαν, ἠλαττώθη καὶ ἡ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος χρηρηθεῖσα πίστωσις διὰ τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν καὶ οὕτω καθ' ἀναπόδραστον ἀνάγκην ὁ ἀριθμὸς τῶν δημοτικῶν σχολείων ἠλαττώθη εἰς 334 μόνον. Ἀντὶ δὲ νὰ μείνωσι κλειστὰ τὰ σχολεῖα ἐν τισὶν χωρίοις ἐκρίθη προτιμότερον νὰ λειτουργῶσι ταῦτα ἔστω καὶ κατὰ τὸ ἡμισυ μόνον τῆς ἡμέρας, ὥστε εἰς διδάσκαλος νὰ διδάσκη ἐν δυσὶ σχολείοις οὐ πολὺ ἀλλήλων ἀπέχουσι κατὰ τὸ ἡμισυ μόνον τῆς ἡμέρας ἐν ἑκατέρῳ. Τὸ εἶδος τοῦτο τῶν σχολείων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εὐδοκίμησῃ παρ' ἡμῖν ἐνθα λείπουσι καὶ μέσα συγκοινωνίας μάλιστα δὲ ἄρτια τῶν δημοδιδασκάλων μόρφωσις ἣτις ἐλαττοῖ, σπουδαίως δὲ κατὰ τῶν τοιαύτου εἶδους σχολείων. Ἦσαν ὅμως ἀποτελέσματα ἀνάγκης.

Τῶν διδασκῆριων ἡ ἀνέγερσις καὶ τῶν σχολικῶν σκευῶν καὶ διδασκτικῶν ὄργανων ἡ προμήθεια εἶπομεν ἀνωτέρω ὅτι ἦτο ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ ἐπιβαρύνωσι τὸν προϋπολογισμόν τῆς Νήσου καὶ διὰ τοῦτο ἀντιτίθησαν εἰς τὰς Κοινότητας. Ἄλλὰ καὶ ἡ Κυβέρνησις παρέσχε κατὰ τὸ δυνατόν τὴν ἑαυτῆς ἐπικουρίαν καὶ ὑπὸ τὴν ἐποψὴν ταύτην. Ἀρχιτέκτονες τοῦ Δημοσίου ἡ ἐχορηγήσαν σχέδια, ὅπου αἱ Κοινότητες ἐφιλοτιμοῦντο νὰ οἰκοδομήσωσι διδασκῆρια, ἢ μετέβαινον ἐπιτοπίως ὅπως δώσωσι τὰς ἀναγκαίας δδηγίας, εἰς ὁμολογουμένως δ' ἀπόρους Κοινότητας καὶ ὕλική ἐχορηγήθη συνδρομὴ εἴτε εἰς χρήματα εἴτε εἰς ξυλείαν. Οὕτω καταρωθῶθη ἐντὸς ὀλίγου νὰ οἰκοδομηθῶσι μὲν ἐκ νέου ἱκανὰ διδασκῆρια, ἱκανὰ δὲ νὰ ἐπισκευασθῶσιν.

Ἄλλὰ πρὸς προμήθειαν τῶν σχολικῶν ἐπίπλων καὶ διδασκτικῶν ὄργανων ἡ Κυβέρνησις ἐσκέφθη νὰ ἐξασκήσῃ προστατευτικὴν τινὰ περίεμβασιν, διότι πολλαὶ Κοινότητες δὲν ἦσαν εἰς θέσιν οὔτε τὰ καταλληλότατα διδασκτικὰ ἔργα νὰ ἐκλιξῶσιν, οὔτε τὰ σχολικὰ ἐπίπλα νὰ κατασκευάσωσι συμφῶνως πρὸς τὰ πορίσματα, εἰς ἃ ἔχουσι σήμερον καταλήξει ἄνδρες εἰδικῶς εἰς σχολικὰ ζητήματα ἀσχολούμενοι. Πυροκροτήσαν λοιπὸν καὶ διανεμήθησαν 50 ἔδραϊ, 270 μελανοπίνακες, 204 τράπεζαι, 604 καθίσματα, 22 ἐρμάρια, 400 γεωγραφικοί χάρται, 100 ἀριθμητήρια, 100 ἀναγνωστήρια, 30 ἀβάκια 200 ἀναρτητήρια, 20 σειραὶ γεωμετρικῶν σχημάτων καὶ 10,445 θρακίαι. Πρὸς πληρωμὴν τούτων ὠρίσθη ὑπὸ τύπον δικαιώματος ἐγγραφῆς μία δραχμὴ καθ' ἑκάστην ἐξάμηνον δι' ἑκάστον μαθητὴν.

Προκειμένου δὲ περὶ τῆς ἐσωτερικῆς ὀργανώσεως τῶν σχολείων, πρῶτον μὲν διὰ λόγους πραγματικούς, σχετιζομένους πρὸς τὴν εὐκο-

λον παραδοχὴν τῶν ἡμετέρων μαθητῶν εἰς τὰ ἱκτὸς τῆς Κρήτης παντὸς βαθμοῦ Ἑλληνικὰ ἑκπαιδευτήρια, εἰς ἃ συχνότατα γίνονται μεταβάσεις διὰ τὴν ἄμεσον καὶ στενὴν ἡμῶν πρὸς αὐτὰ ἐπικοινωνίαν, ἔπειτα καὶ δι' εὐνοήτους ἔθνικοὺς λόγους ὀψίστης σπουδαιότητος, ἐλήφθη ὡς βραχὺ τὸ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Βασιλείῳ ἑκπαιδευτικῶν καθεστῶς καὶ ἐπὶ τῇ βράσει τούτου λαμβανόμενων ὑπ' ὄψιν καὶ τῶν νομοθεσιῶν ξένων ἔθνων, ἰδίως τῶν Γερμανῶν καὶ Γαλλῶν, καὶ τῶν περὶ ἑκπαιδευτικῶν μεταρρυθμίσεων μελετῶν τῶν ἐν Ἑλλάδι γινομένων προσέτι δὲ καὶ τῶν ἐκ τῆς πείρας τοῦ παρελθόντος διδαχμακτῶν καθηγητῶν ὁ ὀργανισμὸς τῆς ἑκπαιδεύσεως. Ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς Δημοτικῆς ἑκπαιδεύσεως ἀνεργήσαν ὡς διδασκία μαθήματα αὐτὰ ταῦτα τὰ καὶ ἐν Ἑλλάδι εἰσηγηθῆναι. Μόνον τὸ περὶ αθλητικῶν καὶ δικαιοματικῶν τοῦ συνταγματικοῦ πολίτου προσετίθη ὡς ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τῆς νείας τῶν πραγμάτων τάξεως καὶ αἱ γεωργικαὶ ἐν ἀγροκηπίοις ἐργασίαι. Ἐκανονίσθησαν ἁμοιόμορφα ἀναλυτικὰ προγράμματα, εἰσῆχθησαν βιβλία ὑπηρεσιακὰ καὶ ἐθεσπίσθη ὁ θεσμὸς τῆς ἐπιθεωρήσεως πρὸς ποδηγῆσθαι τῶν ἀπειροτέρων διδασκαλῶν καὶ ἐφαρμογῆν τῶν σχολικῶν νόμων καὶ διατάξεων. Τὰ ἀναλυτικὰ προγράμματα αὐτοῦλεξι σχεδὸν παρελήφθησαν ἐκ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἰσχυροτέρων.

Καίτοι τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ἔχει καὶ πρέπει νὰ ἔχῃ γενικῶς μορφώσεως χαρακτῆρα παρέχον τὰς παντὶ ἀνθρώπῳ ἀναγκαίους γνώσεις, ὅμως ἡ Κρητικὴ Πολιτεία ἔκρινε ἀναγκαῖον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ στοιχειώδει ἑκπαιδεύσει νὰ δοθῇ διεύθυνσις τις εἰς πρακτικώτερον διὰ τὸν βίον μορφωσιν τοιοῦτον δ' ἔχει σκοπὸν ἡ ὑποχρέωσις τοῦ νὰ ἐργάζωνται οἱ μαθηταὶ ἐν ἀγροκηπίοις εἰς τὰ σχολεῖα προσηρημένους. Βεβαίως οἱ ἡμέτεροι διδάσκαλοι δὲν εἶναι πρὸς τοιαύτας ἐργασίας, θεωρητικῶς τοῦλάχιστον, παρασκευασμένοι, ὥστε νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι διὰ τῶν σχολείων θὰ μεταδοθῶσιν εἰς τοὺς κατωτέρους νῦν τρεῖσι καλλιεργίας τελειότεροι τῶν νῦν ἐν χρῆσει· ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς ἐκν κτωρθεῖ δι' ἐπασχολήσεως εἰς γεωργικὰς ἐργασίας νὰ ἱμπνευθῇ εἰς τὴν μικρὰν γενεάν τῆς Πατρίδος ἀγάπη πρὸς τὰς τοιοῦτου εἶδους ἐργασίας καὶ ἐπιθυμία νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τοιαύτας βραδύτερον καὶ νὰ τελειοποιηθῶσιν εὐκαιρίας δοθείσης. Θὰ εἶναι ἰκανὸν τὸ κέρδος· διότι ἡ Κρήτη εἶναι γῶρα κατ' ἐξοχὴν γεωργικὴ καὶ δὲν ἔπρεπε ἡ Πολιτεία νὰ χλιαροτάτη πρὸς ἔργον ὅπερ μέλλουσι νὰ κοκλήσωσι τὰ 1/10 τῶν εἰς τὰ σχολεῖα φοιτῶντων. Τῶντι δὲ μετὰ τῆς ἀνάγκης ἐπεδοθῆσαν εἰς τὰς ἐργασίας ταύτας καὶ μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι ὥστε σήμερον εὐρισκόμεθα εἰς τὴν εὐχάριστον θέσιν νὰ ἀναγγεῖλλωμεν ὅτι καλλιεργούνται 270 περίπου ἀγροκηπία, μετὰ σχετικῆς ἐπιτυχίας, τινὰ δὲ τούτων εἶναι πρώτης τάξεως ἀγροκηπία καὶ χιλιάδες δένδρων διανέμονται εἰς τοὺς χωρικοὺς δωρεὰν ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς φυτωρίων.

Κατὰ τὴν πρώτην διείκτιν χάριν τῶν μαθητῶν, οἵτινες ἀποροι-

τῶντες τῶν δημοτικῶν σχολείων δὲν θέλουσιν ἢ δὲν δύνανται νὰ ἐξακολουθήσωσι σπουδᾶς ἀνωτέρας ἰδρῖθησαν τὰ κληθέντα Ἀνώτερα Δημοτικά Σχολεῖα, ὧν σκοπὸς ἦτο νὰ παρασκευάζωσιν εἰς τὸν πρακτικὸν βίον τὸν μαθητὴν δι' ἀρθροπέτρων γνώσεων καὶ δεξιότητων. Τοιαῦτα ἰδρῖθησαν εἰς πάντα σχεδὸν τὰ ἰσχυρὰ κέντρα, ἀπεκλείσθησαν δὲ ἐντελῶς ἐξ αὐτῶν τὰ Λατινικὰ καὶ Γαλλικὰ καὶ περιεστειλη εἰς τὸ ἐλάχιστον ὄριον ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης, παρίειχοντο δὲ θερηκευτικά, μαθηματικά, φυσικά, ἱστορικά καὶ γεωγραφικά γνῶσεις καὶ ἐμελλον νὰ ἐφοδιάσωσι μὲ ἀρκούσαν ἐμπειρίαν περὶ τὴν γραφομένην ἡμῶν γλῶσσαν τοὺς ἐξ αὐτῶν μέλλοντας νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸν πρακτικὸν βίον. Τὰ σχολεῖα ὅμως ταῦτα ἐπὶ διατίμην διακηρυθέντα δὲν ἠδυνήθησαν νὰ εὐδοκίμησωσιν ἐλλείψει κυρίως προσωπικοῦ καταλλήλου καὶ κατηργήθησαν ὑπὸ τῆς Βουλῆς εἴθως κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς σύνοδον.

Τὰ σχολεῖα τῶν θλιῶν ἦσαν ὀλιγαριθμώτερα διὰ τὴν μείζονα ἑλλείψιν προσωπικοῦ διδασκαλισσῶν. Ἄλλ' ἐν ταῖς πόλεσιν ἰδρῖθησαν Ἀνώτερα Παρθιναγωγεῖα ἀντιστοιχοῦντα τοῖς Ἀνωτέροις Δημοτικοῖς τῶν ἀρρίνων, ἐν οἷς πλὴν τῶν ἄλλων μαθημάτων ἐδιδάσκοντο προσέτι καὶ μαθητρεῖα ἀνθοκομίαν, σπηροτροφίαν καὶ ἐργόχειρα· προσέτι δὲ οἰκιακὴν οἰκονομίαν, μαγειρικὴν καὶ οἰκιακὴν Παιδαγωγικὴν, ὥστε νὰ ἐφοδιαζῶνται μὲ τὰς ἀναγκαῖας γνώσεις τελείας οἰκοδεσποίνης. Ταῦτα ὑπίστησαν τὴν τύχην τῶν ἀντιστοιχῶν Ἀνωτέρων Δημοτικῶν Σχολείων κατηργηθέντα ὑπὸ τῆς Ἀπ. Βουλῆς κατὰ τὸ 1901.

Ἐνεκα τῆς ἐλλείψεως ὅμως δημοδιδασκάλων ἀξίων τοῦ ὀνόματος τῶν προσελήθησαν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ οἱ καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ὑπηρετοῦντες· διότι δὲν ἦτο δίκαιον νὰ μείνωσι κλειστὰ τὰ σχολεῖα, μέχρι οὐ παρασκευασθῶσι κατάλληλοι δημοδιδασκαλοὶ πλὴν ὀλίγων διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν ἀποροῦντων τῶν Ἑλληνικῶν Διδασκαλείων, πάντες· οἱ ἄλλοι ἦσαν κατὰ τὴν πρώτην διατίμην μαθηταὶ Γυμνασίων ἢ Ἑλληνικῶν σχολείων. Τὸ τοιοῦτον προσωπικὸν ἦτο βεβαίως ἀνεπαρκές· καὶ τὴν ἀνεπάρκειαν ταύτην ζητήσασα ἡ Πολιτεία νὰ θεραπεύσῃ κατὰ τὸ δυνατόν ὑπὲρβαλεν αὐτοὺς εἰς πρακτικὰ ἀσκήσεις καὶ διδασκαλείας ὑπὸ τε τῶν πτυχιούχων καὶ τῶν Ἐπιθεωρητῶν γινομένων, δι' ὧν πολλοὶ τῶν διδασκάλων ἐμφορῶμενοι ζήλου καὶ ἀγαπῆς πρὸς τὸ διδασκαλικὸν ἰπάγγελμα καὶ τὰς ἐλλείψεις τῶν συναισθανόμενοι ἰβελτίωσαν ἑαυτοὺς καὶ ἐφιλοτιμήθησαν νὰ δευχθῶσι κατὰ τὸ δυνατόν ἐξοικὸς τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς, ἣν ἀνέθηκεν αὐταῖς ἡ Πολιτεία. Διατάξεις δὲ τοῦ Νόμου εἰδικαί προστατεύουσι τοὺς εὐσυνειδήτους καὶ ἱκανοὺς διδασκάλους κατ' ἀδίκων τυχόν ἐπιθέσεων. Ἐπιβαλλόμενον καθῆκον ἰθεωρήθη ἡ προστασία τούτων δι' ἀναγραφῆς ἐν τῷ Νόμῳ ὀρισμένων περιστάσεων καθ' ἃς ἐπιτρέπονται πειθαρχικαὶ ποιναὶ ἢ ἀπολύσεις τῶν λειτουργῶν τῆς Ἐκπαιδεύσεως τῶν κεντημέ-

των πτυχίων Πανεπιστημίου ή Διδασκαλείου. Διά τούτων περιεργουρήθησαν οι έπιμελώς και εύσυνειδήτως εργαζόμενοι και εξησφαλίσθη αυτοίς μονιμότης εν τή ύπηρεσίᾳ ἐφ' ὅσον διά παρεκτροπῶν δὲν ἤθελε δικαιολογηθῆ ἢ ἀπομακρυνεῖς των. Τὸ ἐκ των διαταξέων τούτων ὄφελος εἶναι μέγα διὰ τήν καθόλου ύπηρεσίαν τῆς Ἐκπαιδείσεως.

Ἄλλ' ἡ Κρητικὴ Πολιτεία δὲν ἤδυνάτο νὰ ἀρκισθῆ ἀπλῶς εἰς τὰ μέτρα ταῦτα τὰ τείνοντα νὰ βελτιώσωσι κατὰ τι τους ὑπαρχοντάς δημοδιδασκάλους. Ἐπιτακτικῶς ἀνάγκη ἐπέβηκε νὰ ληρθῆ ἐγκαιρῶς μέριμνα ὥστε τὸ μέλλον νὰ εἶναι βελτίον του παρόντος διὰ παρασκευῆς διδασκάλων καὶ κατὰ ποσόν ἑπαρκῶν καὶ κατὰ ποιόν ἀξίων τοῦ ὀνόματος.

Μίσιον Ἐκπαίδευσις.

Διὰ τήν λειτουργίαν των σχολείων τῆς Μίσιου Ἐκπαιδεύσεως αἱ δυσχέρειαὶ ἠμολογούμενως ἔσαν ὀλιγοτέροι. Διὰτι εἴχαμεν ἐκ τοῦ παρελθόντος διδασκτικόν προσωπικόν εἰδικῶς πρὸς τὸ ἔργον παρεσκευασμένον. Ἄλλ' ἀντὶ νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ πρώτη Κυβέρνησις τῆς Νήσου τὰ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύοντα ἴδρυσι, αὕτη οἷς ἔχουσα καὶ νομοθετικὴν ἐξουσίαν δύο Προγυμνασια ἰσοδύναμα πρὸς τὰ ἐν Ἑλλάδι Ἑλληνικὰ Σχολεῖα καὶ δύο φιλολογικὰ Γυμνασια συγχωνώσασα εἰς ταῦτα καὶ τὰ τίως Ἑλληνικὰ λεγόμενα Σχολεῖα, ὥστε ἀποτελειώθησαν ἑπτατάξια Γυμνασια τὰ ὅποια ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος ἀνωρίσεν ὡς δημοταγῆ τοῖς ἐν τῇ λοιπῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι, καὶ οἱ ἀπολοόμενοι ἐκ τούτων ἀκωλύτως ἐνεγράφοντο εἰς τὸ Ἐθνικόν Πανεπιστήμιον.

Ἡ συγχώνεσις αὕτη των Ἑλληνικῶν Σχολείων μετὰ των Γυμνασίων διετηρήθη ἐπὶ μίαν διετίαν, μετὰ παρεδόν τῆς ὁποίας ἡ Βουλὴ ἐχώρισε καὶ πάλιν τὰ Γυμνασια καὶ Ἑλληνικὰ σχολεῖα ἰδρύσασα 2 Γυμνασια πλήρη, ἐν Ἡρακλείῳ καὶ ἐν Χανίοις καὶ δύο Ἡμυμνασια ἐν Ρεθύμνῃ καὶ ἐν Νεαπόλει ἠνωμένα μετὰ των ἐν τῇ αὐτῇ πόλει Ἑλληνικῶν σχολείων. Ἐατὸς τούτων ἴδρυσι καὶ ἐν ἑκάστῃ ἑπαρχίᾳ ἀνὰ ἐν Ἑλληνικῶν σχολείων καὶ ἑθναῖον ἐν τῷ Νομῷ διαταξίν νὰ ἰδρύνωνται Ἑλληνικὰ σχολεῖα πανταχοῦ, ὅπου ὑπαρχουσι 25 μαθηταὶ διὰ τὴν Ἀπὸν ταξίν καὶ 20 διὰ τὴν Παν. Οὕτως ἔχαμεν ἐν Κρήτῃ 23 Ἑλληνικὰ σχολεῖα.

Ἡ Βουλὴ κατὰ τὴν Ἀπὸν αὕτη σίνωδον ἴδρυσε καὶ ἡ Ἀνώτερα Παρθαναγωγεία, ἀνὰ ἐν ἐν τῇ ἰδρῆ ἑκάστου Νομοῦ, μὲ τίσσερας τάξεις ἐν οἷς διδάσκονται μαθήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ τῆς Ἀπὸς Γυμνασίου μετὰ τινων μαθημάτων χρησίων εἰδικῶς εἰς τὰς φοιτήσας μαθητρίας ὡς ἐν ἱερογχείρων, οἰκιακῆς οἰκονομίας, οἰκιακῆς παιδαγωγικῆς.

Ίδρύθησαν λοιπόν πρὸς τὸν σκοπὸν τούτου δύο Διδασκαλεῖα εὐθύς ἐν ἀρχῇ, οὐχὶ ὅμως ἀποτελεῖ ἀλλὰ διὰ τῆς προσαρτήσεως εἰς ἐκάτερον Γυμνάσιον ἐνὸς Παιδαγωγικοῦ Τμήματος καὶ διὰ λόγους οἰκονομίας καὶ διὰ λόγους τεχνητέρας παρασκευῆς δημοδιδασκαλῶν. Οὗτο δὲ οἱ μαθηταὶ τῶν Παιδαγωγικῶν τμημάτων ἐδιδάσκοντο ὑπὸ τῶν τεκτονικῶν Καθηγητῶν πάντα τὰ μαθήματα τοῦ Γυμνασίου πλὴν τῶν Λατινικῶν ἀντὶ τῶν ἰσῶν ἐδιδάσκοντο ὑπὸ ἐιδικῶν καθηγητῶν Παιδαγωγικῶν καὶ τεχνικῶν μαθημάτων. Ἀλλὰ μετὰ διετῆ τῶν τοιούτων ἐργασιῶν παρατηρήθη ὅτι ταῦτα δυστυχῶς δὲν ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὸν σκοπὸν, ὃς δι' αὐτῶν ἰπεδιώκειτο καὶ διὰ τοῦτο ἡ Βουλὴ τῶν Κρητῶν κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς Σύνοδον κατήργησε τὰ Παιδαγωγικὰ Τμήματα τὰ προσηρητημένα τοῖς Γυμνασίοις καὶ ἱδρυσεν ἐν Ἡρακλείῳ ἴδιον καὶ ἀποτελεῖς Διδασκαλεῖον συνδικαιτητικὸν μὲ διετῆ φοίτησιν. Εἶναι φανερὸν ὅτι διὰ διετοῦς φοιτήσεως δὲν ἔτο δυνατόν νά καταρτισθῶσι τελείως οἱ πρόφοροι αὐτοῦ, οἵτινες εἰσέρχοντο μετὰ τὸ πέρας τῆς Βασι. Γυμναστικῆς ταξίως. Τὴν ἀτέλειαν ταύτην ἐθεράπευσεν ἡ Βουλὴ κατὰ τὴν Βαν αὐτῆς Σύνοδον τοῦ 1903, ἱδρύσασα Διδασκαλεῖον συνδικαιτητικὸν μὲ τριετῆ φοίτησιν, ὅπερ ἤδη λειτουργεῖ ἐν Ἡρακλείῳ, διατεμένον ὑπὸ τῶν αὐτῶν κανονισμῶν καὶ προγραμμάτων ὅσ' ὦν καὶ τὰ ἐν Ἑλλάδι, ἀνεγνωρισθὲν δ' ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ὡς ἰσοδύναμον πρὸς τὰ ἐν Ἑλλάδι τοιαῦτα.

Ἡ Κρητικὴ Πολιτεία καθώρισεν τὴν ἀνεγκαν τῆς μορφώσεως ἐργαζομένων ἱερίων ἀνταπεκρινόμενων εἰς τὸν ὕψηλόν αὐτῶν ἐν τῇ κοινῇ προορισμῶν ἱδρυσεν ἐν Ἀγίῳ Τριάδι Κυδωνίας Ἱεροδιδασκαλεῖον οὕτως οἱ πρόφοροι ἐμελλον νά χρησιμοποιοῦνται καὶ ὡς δημοδιδάσκαλοι, τοῖλαχιστον μέχρι οὗ ἐπιστῆ ὁ κανονικὸς χρόνος τῆς εἰς ἱεραὶς χειροτονίας αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο διδάσκονται καὶ ἐκεῖ Παιδαγωγικὰ καὶ τεχνικὰ μαθήματα, ὥστε κυρίως εἶπαιν τρία Διδασκαλεῖα εἰστούργουν ἐν Κρήτῃ κατὰ τὴν πρώτην ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως διετίαν, ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας διετίας μέχρι σήμερον δύο, τὸ ἐν Ἡρακλείῳ κυρίως Διδασκαλεῖον καὶ τὸ ἐν Ἀγίῳ Τριάδι Ἱεροδιδασκαλεῖον.

Διδάκτρα ἐπλήρουν κατὰ τὴν Ἀθῆν τετραετίαν, οἱ μαθηταὶ τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου καὶ τῶν Ἀνωτέρων Παρθεναγωγείων, ἀλλὰ κατὰ τὴν τελευταίαν Σύνοδον ἡ Βουλὴ κατήργησε ταῦτα, ὥστε πανταὶ ἀδαπάνως ἀπολαύουσι τῶν ἀγαθῶν τῆς κλασσικῆς παιδείας ὡς οὐδαμῶς παραγνωρίζεται ἡ ἀνθρωπιστικὴ ἐπίδρασις, ὅταν μεταδίδεται προσηκόντως.

Τὰ ἀναλυτικὰ προγράμματα, καθ' ἃ εἰστούργουν τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης ἐκπαίδευσως κατὰ τὴν πρώτην διετίαν, εἶπομεν ἀνωτέρω ὅτι εἶναι σχεδὸν καθαρὰ ἀντιγραφή τῶν ἐν Ἑλλάδι, προστεθήσαν δὲ μόνον τὰ καθήκοντα καὶ δικαιώματα τοῦ Συνταγματικοῦ πολίτου διδασκόμενα εἰς τὴν Ἀθῆν ταξίν τῶν Γυμνασίων. Κατὰ τὴν δευτέραν

ὅμως διετίαν ὁ τότε Γενικός Ἐπιθεωρητής ἐν τῷ δικαιοῦματι ἔειχεν ἐκ τοῦ Νόμου νὰ συντάσῃ τὰ ἀναλυτικὰ προγράμματα τῶν παντὸς βαθμοῦ ἐκπαιδευτηρίων εἰσῆγαγε τὴν διδασκαλίαν τῆς Γαλλικῆς ἀπὸ τῆς Ἀγρ. ταξείως τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων ἤλπιε τὰς ὄρας τῶν φυσικῶν καὶ ἱερῶν καὶ ἱππικῶν μικρῶς μεταβολῆς ἐν τῇ διδασκτικῇ ὄλῃ ἐν τοῖς Γυμνασίοις, ἀπέλειψε δὲ τὰ Ἀκτικὰ ἐκ τῆς Γγρ. ταξείως τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου. Ἐκ τῶν μεταβολῶν ταύτων μόνον ἡ τελευταία ἐξακολουθεῖ παρὰ νόμον καὶ ἐν ταῖς νῦν ἀναλυτικαῖς προγράμμασι κατὰ τὸ πρῶτον σχολικὸν ἔτος συνταχθῆσθαι ἐπὶ τῇ βραχί τῶν τροποποιήσεων τοῦ Νόμου.

Ὁ ἐπὶ τῆς Παιδείας Σύμβουλος κατῴκει τὴν ἑλλείψιν διδασκαλιστῶν διὰ τὴν λειτουργίαν τῶν δημοτικῶν Παρθεναγωγείων καὶ θύλων νὰ θεραπεύσῃ ταύτην εἰσῆγαγε κατὰ τὴν τελευταίαν τῆς Βουλῆς Σύνοδον πρότασιν, δι' ἧς εἰς τὸ ἐν Ἡρακλείῳ Ἀνωτέρω Παρθεναγωγεῖον προστίθεται μία ἐπι ταξίς πρὸς μέρους διδασκαλιστῶν, ἣτις γενομένη δευτὴ ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς Βουλῆς μετ' ἄλλων τροποποιήσεων εἰς τὸν Ὄργανισμόν τῆς Ἐκπαιδείας. Ἡ λειτουργία τῆς ταξείως ταύτης ἤρξατο ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ παρόντος σχολικοῦ ἔτους κατὰ πρόγραμμα συνταχθῆν ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῆς Παιδείας Συμβούλου ἔχοντος ἐπ' ὅψιν τὰ προγράμματα τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἀνωτέρω Παρθεναγωγείων καὶ τοῦ διδασκαλείου τῶν θηλέων.

Καίτοι ἀκόλουτος ἤδυναντο νὰ φρενῶσιν οἱ συμπολίται ὅμων Μουσουλμάνοι εἰς τὰ παντὸς βαθμοῦ Ἑλληνικὰ ἐκπαιδευτήρια ἀπαλασσόμενοι τῆς διδασκαλίας τῶν Θεολογικῶν καὶ προστιθεμένου ἐιδικοῦ διδασκαλοῦ διὰ ταύτην τε καὶ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Τουρκικῆς γλώσσης, ἐν τούτοις ἡ Πολιτεία ἔδωκε χωριστὰ Μουσουλμανικὰ σχολεῖα ἐν ταῖς πόλεσι καὶ ταῖς ἐπαρχίαις ὅπου ὑπάρχει ἡ νόμιμος ἀριθμὸς μαθητῶν. Τὰ σχολεῖα ταῦτα ἐν μὲν ταῖς πόλεσιν ἔσαν κατ' ἀρχὰς ἐξεταξίαι ἐν δὲ τοῖς χωρίοις τετρατάξια. Κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν τῆς Βουλῆς Σύνοδον διὰ νόμου προστίθη μία ἐπι ταξίς (ἑβδόμη) καὶ οὕτω τὰ ἐν ταῖς πόλεσιν ἐγένοντο ἑπτατάξια. Ἐν πᾶσι τούτοις μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν λοιπῶν μαθημάτων τῶν ἐν τοῖς Χριστιανικοῖς σχολείοις διδασκόμενων διδασκίται καὶ ἡ Τουρκικὴ γλώσσα καὶ ἡ Μουσουλμανικὴ θρησκεία.

Ἄλλὰ πρὸς θεῶμας, ἵνα εὐδαιμόνησῃ ἀπαιτεῖ διαρκῆ ἐνέργειαν ἀνδρῶν ἱπιρορισθῆναι νὰ παρακολουθεῖ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶ ἐν συνόλω τε καὶ ἐν ταῖς λεπτομερειαῖς, γνωρίζοντων εἰς τὴν κεντρικὴν ἐξουσίαν τὰ κανὰ καὶ τὰς ἑλλείψεις. Διὰ τοῦτο εὐθὺς ἐν τῇ ἀρχῇ καθιερώθη ὁ θεσμὸς τῶν ἐπιθεωρητῶν διορισθέντων ἀνὰ ἐνὸς ἐν ἑκάστῳ νομῷ καὶ ληφθέντων ἐκ τῶν διδασκτῶν τῆς Φιλολογίας, ἵνα οὗτοι αὐτοπροσώπως ἐπισκεπτόμενοι τὰ σχολεῖα τῶν πόλεων καὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἐλέγξωσι μὲν τὴν γενομένην ἐργασίαν χωρὶς γὰρ εἰς τοὺς ἀπειροτέρους

των διδασκάλων εἰς πληρυστέραν καὶ μεθοδικωτέραν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου αὐτῶν δι' ὑποδειγματικῶν διδασκαλιῶν ἢ διὰ πρακτικῶν ἀσκήσεων τοὺς νομαρχιακοὺς τούτους ἐπιθεωρητάς ἐξήρτησεν ἡ Πολιτεία ἀπὸ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ ὅστις παρὰ τῇ Ἀνωτέρᾳ Διευθύνσει τῆς Παιδείας ἰδρυθῶν καθέκαστος εἶχε καὶ τὰ γραφεῖα τῶν Ἐπιθεωρητῶν νὰ ἐπιθεωρῇ καὶ τὰς ἀναγκίας ὑπηρεσιακοῦς ὁδηγίας νὰ παρέχῃ ταῦτοις καὶ τὴν ἕμισον ἐπιθεώρησιν τῶν Γυμνασίων, Προγυμνασίων, Ἡμιγυμνασίων, Διδασκαλείου καὶ Ἱεροδιδασκαλείου ἢ ἀσκή δι' αὐτοπροσώπου ἐπισκέψεως. Ὁ Θεσμός τῆς ἐπιθεώρησης διατηρεῖται εἰσὶτι ἀλλὰ μὴ τὴν διαφορὰν ὅτι ἡ Βουλὴ κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς Σύνοδον τοῦ 1901 ἐπέτρεψε νὰ διορίζονται Νομαρχιακοὶ ἐπιθεωρηταὶ καὶ πτυχιούχοι τῶν Διδασκαλείων, κατὰ δὲ τὴν Σύνοδον τοῦ 1903 κατήργησε τὴν θέσιν τοῦ Γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ θεωρήσασα ταύτην περιττὴν εἰδικῷ ἀνδρὶ διευθύνοντι τὰ τῆς Παιδείας, καὶ ἀνέθετο τὴν Γενικὴν ἐπιθεώρησιν εἰς τὸν ἐπὶ τῆς Παιδείας Σύμβουλον.

Ἐπισυνάπτομεν δὲ καὶ πίννακα ἐμφαινόντα τὸ εἶδος καὶ τὸν κριθμὸν τῶν σχολείων καθηγητῶν διδασκάλων μαθητῶν καὶ τῶν γενομένων πρὸς λειτουργίαν τούτων δαπανῶν κατὰ τὰ ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως 5 ἔτη. Ὡς ἐξαχεται ἐξ αὐτοῦ ἰδρῦθησαν καὶ ἐλαττώθησαν τὰ ἐξῆς σχολεῖα.

Α'. Κατὰ τὸ ἔτος 1899 - 1900

1) Γυμνάσια	9
2) Προγυμνάσια	2
3) Ἱεροδιδασκαλείον	1
4) Δημοτ. σχολεῖα ἄρρένων	132
5) " " θηλείων	70
6) Μουσουλ. δημοτ. ἄρρένων	16
7) " " θηλείων	5

ἐν οἷς ἰδιδασκων Καθηγηταὶ 346, δημοδιδασκαλοὶ 603 καὶ δημοδιδασκαλίσσαι 125 καὶ ἰσοτίμων μαθηταὶ ἐν τοῖς Γυμνασίοις Προγυμνασίοις καὶ Ἱεροδιδασκαλείῳ 821 ἐν δὲ τοῖς δημοτικαῖς ἄρρένεσι 25,551 καὶ θήλειαι 10,333

Β'. Κατὰ τὸ ἔτος 1900 - 1901

1) Γυμνάσια	2
2) Προγυμνάσια	2
3) Ἱεροδιδασκαλείον	1
4) Δημοτ. σχολεῖα ἄρρένων	306
5) " " θηλείων	31
6) Μουσουλμ. δημοτικά ἄρρένων	10
7) " " θηλείων	4

έν οἷς ἰδίδασκον Καθηγηταὶ 37, δημοδιδασκαλοὶ 417, δημοδιδασκαλισσαὶ 79 καὶ ἰφοίτων μαθηταὶ ἐν τοῖς Γυμνασίοις Προγυμνασίοις καὶ Ἰεροδιδασκαλείῳ 1137 ἐν δὲ τοῖς Δημοτικοῖς ἔρρεσις 21,709 καὶ ὀφθαλμοὶ 6,176.

Γ'. Κατὰ τὸ ἔτος 1901 — 1902

1) Γυμνάσια	2
2) Ἡμιγυμνάσια	2
3) Ἑλληνικὰ Σχολεῖα	17
4) Διδασκαλεῖον	1
5) Ἰεροδιδασκαλεῖον	1
6) Ἀνώτερα Παρθενγωγεῖα	3
7) Δημοτικὰ Σχολεῖα ἄρρηνων	340
8) " " θηλείων	40
9) Μουσουλμανικὰ δημοτικὰ ἄρρηνων	10
10) " " θηλείων	4

έν οἷς ἰδίδασκον Καθηγηταὶ 63, Ἑλληνοδιδασκαλοὶ 16, Δημοδιδασκαλοὶ 418, Δημοδιδασκαλισσαὶ 82 καὶ ἰφοίτων μαθηταὶ ἐν τοῖς Γυμνασίοις, Ἡμιγυμνασίοις, Ἑλληνικοῖς Σχολείοις καὶ Ἀνωτέροις Παρθενγωγεῖσι, Ἰεροδιδασκαλείῳ καὶ Διδασκαλείῳ 2,378 ἐν τοῖς Δημοτικοῖς σχολείοις ἔρρεσις 23,329 καὶ ὀφθαλμοὶ 6,664.

Δ'. Κατὰ τὸ ἔτος 1902 — 1903

1) Γυμνάσια	2
2) Ἡμιγυμνάσια	2
3) Ἑλληνικὰ Σχολεῖα	19
4) Διδασκαλεῖον	1
5) Ἰεροδιδασκαλεῖον	1
6) Ἀνώτερα Παρθενγωγεῖα	4
7) Δημοτικὰ Σχολεῖα ἄρρηνων	380
8) " " θηλείων	66
9) Μουσουλμανικὰ δημοτικὰ ἄρρηνων	16
10) " " θηλείων	4

έν οἷς ἰδίδασκον Καθηγηταὶ 57, Ἑλληνοδιδασκαλοὶ 25, Διδασκαλοὶ τεχνιτῶν μαθημάτων 15, Δημοδιδασκαλοὶ 513, Δημοδιδασκαλισσαὶ 139 καὶ ἰφοίτων μαθηταὶ ἐν τοῖς Γυμνασίοις, Ἡμιγυμνασίοις Ἑλληνικοῖς Σχολείοις Ἀνωτέροις Παρθενγωγεῖσι, Ἰεροδιδασκαλείῳ καὶ Διδασκαλείῳ 3,276 ἐν τοῖς Δημοτικοῖς ἔρρεσις 24,041 καὶ ὀφθαλμοὶ 7,795.

Ε'. Κατὰ τὸ ἔτος 1903—1904

1) Γυμνασία	2
2) Ἡμιγυμνασία	2
3) Ἑλληνικὰ Σχολεῖα	22
4) Διδασκαλεῖον	1
5) Ἱεροδιδασκαλεῖον	1
6) Ἀνώτερα Παρθεναγωγεῖα	4
7) Δημοτικά σχολεῖα ἀρρένων	446
8) " " " θηλέων	98
8) Μουσουλμανικά δημοτικά ἀρρένων	18
10) " " " θηλέων	4

ἐν οἷς διδάσκουσιν Καθηγηταὶ 63, Ἑλληνοδιδάσκαλοι 32, Διδάσκαλοι τεχνικῶν μαθημάτων 10, Διδάσκαλοι 527, Δημοδιδασκάλισσαι 121 καὶ φοιτοῦσι μαθηταὶ ἐν τοῖς Γυμνασίοις Ἡμιγυμνασίοις Ἑλληνικοῖς Σχολείοις Ἀνωτέροις Παρθεναγωγείοις Ἱεροδιδασκαλείῳ, καὶ Διδασκαλείῳ 4,504 ἐν τοῖς Δημοτικοῖς Σχολείοις ἀρρένες 22,897 καὶ θήλειαι 8,684.

Ἐδαπανήθησαν δὲ διὰ τὴν λειτουργίαν πάντων τῶν σχολείων τῆς τε Μέσης καὶ Κατωτέρας Ἐκπαιδεύσεως.

Κατὰ τὸ ἔτος 1899—1900	Δρ.	539,571
" " " 1900—1901	"	475,395
" " " 1901—1902	"	596,032
" " " 1902—1903	"	737,793
" " " 1903—1904	"	747,420

Ὡς δεικνύται ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν τῶν παντὸς βαθμοῦ ἐκπαιδευτηρίων ἀνέρχεται εἰς 33, 173 λαμβανομένου τοῦ μίσου ὄρου τῶν 5 ἐτῶν, ἤτοι πλείον τοῦ 11 % ἐπὶ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης.

Οἱ Κρήτες φιλόνομοι, ἐργατικοὶ καὶ φιλομαθεῖς, ὡς ἀπεδείχθησαν ἐκ τοῦ μέχρι τοῦδε ἐλευθέρου βίου των, χωροῦσι, νῦν γοργῶ τῷ βήματι ὑπὸ τὴν πατρικὴν τοῦ λαοφιλοῦς αὐτῶν Ἡγεμόνος Πρίγκιπος Γεωργίου τῆς Ἑλλάδος διοικήσιν ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ φιλοτιμούμενοι νὰ μὴ ὑστερῶσι πολὺ τῶν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Βασιλείῳ ἀδελφῶν αὐτῶν, ὅταν ἡ Θεία Πρόνοια ἐπιπνεύσῃ εἰς τὴν μετὰ τούτων πολιτικὴν ἔνωσιν πληροῦσα τὸν διακαίσατον πόθον παντὸς Κρητός.

Ἐν Χανίοις τῇ 20 Μαρτίου 1904.

Ἐκ τοῦ γραφείου τῆς Ἀνωτέρας Διευθύνσεως τῆς Παιδείας.